

KUR'ÂN-I KERİMDE KISSALAR

Doç. Dr. Suat YILDIRIM

Kur'ân ilimleri arasında, eskiden üzerinde fazla durulmamış olduğu halde, çağımızda daha büyük bir dikkatle ilgi duyulan nadir konulardan biri de Kur'ân kıssalarıdır. Bu durum, edebî araştırmaların, daha çok önem kazanmasıyla açıklanabilir. Kıssalar, üçüncü hicrî asır müfessiri Taberî'ye göre Kur'ânın üçte birini, çağdaş müfessirlerden M. Reşid Rıpâ'ya göre ise dörtte üçünü oluşturur. Bu tür tesbitlerde kesinlik değil de, nisbî bir doğruluk bulunabileceğini söylemeye lüzum yoktur. Fakat kesin olan kıssaların Kur'ânda çok geniş bir yer tuttuğudur.

Kıssa nedir?

Dildeki anlam kayması sebebiyle, «kışsa» kelimesi, Kur'ân-ı Kerimin indirildiği çağdaki mânasını az çok değiştirerek, «hikâye» ile eş anlamlı sayıldığından, kimi okuyucuların da böyle telakki etmeleri normaldir. Bundan dolayı önce, «kışsa»nın eski Arapçada ve özellikle Kur'ânda taşıdığı anlam üzerinde durmamız gerekmektedir.

Kaşsa ve **el-kaşas**, bir kimsenin izini sürüp ardınca gitmek mânasına gelir ki, Arapçadaki **kaşsa el-eşer**° sözünde bu anlam vardır.

ه قالت لا حته قصيه (el-Kehf, 64) ve آثارهما قصصا

(el-Kasas,11) ayetlerinde de KŞŞ kökü, aynı anlamda kullanılmaktadır. Kelimenin ikinci mânası, «bir adama ,bir sözü beyan edip bildirme»yi ifade eder. Kur'ânda geçen

حسن نغم عليك احسن القصص (Yusuf,3) tabirinde bu anlam

bulunmakta ve «Biz, sana en güzel bir tarzda açıklayıp bildiriyoruz» mânasına gelmektedir. Kelime, bu son anlamda kullanıldığında, normal olarak 'alâ edatı ile müteaddî olur; Kur'ânda, çoğullukla bu şekilde gelmiştir. **يفص الحو** «Allah, hakk ve hakikati tam bir şekilde bildirir.» (el-En'âm,57) veya peygamberlerin, insanlara Allah Taâlânın ayetlerini bildirmelerini ifade eden

يقصون عليكم آياتي (el-En'âm,130) gibi ayetlerde, kelimenin

bu anlamı açıkça görülür. Böylece, **kaşşa** fiili, «bir kimseye veya bir şeye ait hadiseleri adım adım izleyerek noktası noktasına bildirdi» demek olur ki, kelimenin üçüncü anlamı olan «anlatmak, hikâye etmek» şeklindeki daha sonraki kullanılışı, birinci ve ikinci anlamlar sınırlamaktadır. Bu fiilden gelen **el-kaşşâ**, aslında isim olup, masdar yerine de kullanılmaktadır; aynı mânaya gelen **kışşa** ismi ile onun çoğulu **kışşâ**, Kur'ânda geçmez.

Şu halde, bu kökün konumuzla ilgili kullanılışı, Kur'ânda şunu anlatmaktadır: Geçmiş eserleri, izleri açığa çıkarmak, bu suretle insanların unutmuş buldukları veya gafil oldukları olayları dikkatleri üzerlerinde yoğunlaştırmak. İşte bundan dolayıdır ki, bu iş için «hikâye» lafzını ıtlak etmek doğru olmaz; zira «hikâye», «hikâye» lafzını ıtlak etmek doğru olmaz; zira «kikâye», bu iş için gerçekte vaki olmamış durumlar için de kullanılabilceği halde, «kışsa» geçmişte gerçekleşmiş, fakat unutulmuş olayları, doğru bir biçimde bildirerek, ders almaları için insanları o zamanda yaşatmayı amaçlar.

Meşel ile **kışsa** arasındaki farkı açığa çıkarmak için, kısaca diyelim ki: **Meşel**'den gaye, anlatılmak istenilen durumu, açıkça hissettirmektir. Meseller, tabii hayatta tekrarlanıp durduğundan, onların aynıyla gerçek olmaları şart değildir. Kur'ânda geçen köle ile hür (en-Nahl,75), yahut «biribirine rakip efendilerin arasında bölünen köle» (ez-Zümer,29) gibi örnekler, mesellerden ibarettir. Halbuki, mesela enbiya kıssaları böyle değildir.

Kur'ândaki kıssaların gerek konularında, gerek anlatımlarında ve gerekse kıssalardaki olayların yönetilmesinde, sırf bir sanat hadisesi söz konusu değildir. Kıssa, Kur'ânın esas hedeflerini gerçekleştirme vesilelerinden biridir. Kur'ân-ı Kerim, herşeyden önce, bir dinî davet ve tebliğ kitabıdır. Kıssa da, bu daveti duyurma ve

tebliği benimsetme araçlarındandır. Fakat, kıssaların dinî gayeye hizmet etmesi, onların verilmesinde sanat özelliklerinin görünmesine engel olmaz. Kur'ânın ifadeleri, ortaya koydukları sahnelerde dinî gaye ile edebî gayeyi birleştirir ve insan ruhuna, sanat güzelliği ile hitab ederler. Bu yüksek sanat özelliğini idrak etmek ise, muhatabı, dinî tesiri almaya hazırlar. Fikrî temasların ciddiyeti içinde, muhataba mesaj ulaştırmak, ekseriya kolay olmaz. Çünkü bu durumda muhatap ruhunun bütün savunma mekanizmalarını harekete geçiren bir tavır takınır, itiraz için bir kedinin avını kolayışı gibi pürdikkat kesilir. Oysa, edebiyatın büyüğü ile fikir, duygu içinde eritilmiş olarak sunulabilir. Üstün edebiyat eserleri, gerçekleri bedahet haline getirirler. Sunulan fikirler, aklen ispatlanmaya lüzum kalmaksızın muhataba mal edilir. Fransız şairi Verlaine'in bir mısraının tercümesi olup, bizde de tekerleme haline gelen «Gerisi edebiyattır (Et tout le reste est littérature)» sözünde veya «edebiyat yapmak» ve benzeri deyimlerdeki küçümseyici ifadeler, bayağı ve zorlamalı edebiyat örnekleri için geçerlidir. Yoksa, asil edebî zevk, insanlığın, her zaman için vazgeçilmez, bütünlüleyici unsurlarından biri olmuştur. Kur'ân-ı Kerimin, bu anlamda bir kelam mucizesi olduğunu unutmamak gerekir.

Kıssaların konuları

Kur'ân-ı Kerimde : Hz. Âdem ve iki oğlu, Hz. Nûh, Hz. Hûd, Hz. Salih, Hz. İbrahim, Hz. İsmail, Hz. İshak, Hz. Lût, Hz. Ya'kub, Hz. Yusuf, Hz. Şu'ayb, Hz. Mûsâ, Hz. Dâvûd, Hz. Süleyman, Hz. Eyyûb, Hz. Yûnus, Hz. Zekeriyya, Hz. Yahya, Hz. İsâ gibi enbiya kıssaları çok geniş bir yer tutar. Bunlardan bazıları üzerende, daha büyük bir önemle durulur. Mesela, Hz. Âdem'in yaratılması, kendisine bütün isimlerin öğretilmesi, meleklerin ona secde etmeleri, İblis'in onunla eşini kandırması ve onların da Cennetten çıkartılmaları; Hz. İbrahim'in babasını hakka davet etmesi, onunla tartışması, kavminin putlarını kırması, Allah'ın tek Tanrı olduğunu öğretmek için kavmine istidlâl yolunu göstermesi, bir kiral (Nemrud) ile tartışması, Kâbeyi inşa etmesi vb.; Hz. Mûsâ'nın doğumunu çevreleyen ortam, doğumu, ırmağa bırakılması, Firavunun sarayında büyütülmesi, kendisine risalet verilmesi, Firavunu hakka davet etmesi ve onunla yaptığı çeşitli münakaşalar, Firavunun sihirbazları ile karşılaşması, İsrail oğulları ile birlikte Mısırdan çıkışı, altın buzağı olayı, Cenabı Allah'ı görmek istemesi, İsrail oğullarından çektiği sıkıntılar vb.; Hz. İsâ'nın babasız olarak bakire

Meryem'den dünyaya gelmesi, beşikte iken konuşması, gösterdiği çeşitli mucizeler, İsrail oğullarını irşad etmesi, Mâ'ide meselesi, öldürülmek istendiği halde bunun başarılarmaması vb. kıssaları,

Meryem, Uzeyr, Zulkarneyn, Lukman gibi salih kulların kıssaları,

Peygamberlerin kavimleri, ve özellikle İsrail oğulları, Aşhabu'l-Kehf, Aşhabu'l-Uhdüd, Aşhabu'l-fil gibi toplulukların kıssaları,

Firavun, Kârûn, mağrur hükümdar (Nemrud) gibi sapık yola sürükleyenlerin kıssaları,

Ve nihayet Hz. Peygamberin hayatının ve nübüvvetinin safhalarına ait genişçe bir bölümü kapsayan olayların (İsrâ', mi'rac, hicret, Bedr, Uhud, Ahzâb, Hz. Peygamberin içtimâi ve ailevi hayatı vb.) kıssaları bulunmaktadır (1).

Kıssalardaki gayeler

Kur'ân-ı Kerimde kıssaların nakledilmesinden amaç, tek cümle ile «Kur'ânın indiriliş maksatlarını gerçekleştirmektir». Ayrıntılara girilecek olursa, bu gayelerin büyük bir yekûn teşkil ettiği görülür. Kolaylık sağlamak bakımından, bunları aşağıdaki şekilde sınıflamak, bize uygun görünmektedir. Daha başka ve daha güzel tasnifler yapmak da pekala mümkündür. Sınıflamak, ilk anda kolay görünmekte ise de tedahüller dolayısıyla bir zorluk ortaya çıkmaktadır. Çok kere, aynı pasajda, hatta bazan aynı ayette, gayelerden ikisi veya daha fazlası beraber bulunabilmektedir.

1 — Hz. Peygamberin (salat ve selam ona olsun) nübüvvetini ispat etmek. Kıssaların amaçlarından biri, Kur'ânın Allah Taaladan gelen vahy, Hz. Muhammedin de onun tebliğcisi olduğunu ispat etmektir. Çünkü o, okur yazar değildi. Yahudi veya hristiyan din adamları ile temasları da olmamıştı. İçinde yetiştiği şartlarda, geçmiş milletlerin durumunu tahkik ederek doğru bir biçimde bil-

-
- (1) Kur'anda geçen kıssaları bir araya getiren kitaplar içerisinde, özellikle M. Ahmed Câdu'l-Mevlâ, M. Ebû'l-Fadl İbrâhîmî, A. M. el-Becâvî, S. Şehâte tarafından müştereken yazılan «Kıssaşu'l-Kur'ân» büyük ilgi görmüştür (onuncu basım, el-Kahire, el-Mektebe et-Ticâriyye el-Kubrâ, 1389/1969, büyük boy, 480 s.).

dirmesi imkânsızdı. Böyle bir iş, değil bir ümmînin, araştırmacı bir bilginin bile eseri olamazdı. Kur'ândaki kıssaların, en azından büyük bir ekseriyetinin, onun ilk muhatapları olan Mekke'liler tarafından bilinmediği meydandadır. Bunun birinci delili şudur : Biz-zat Kur'an, bazı kıssaların başında, ve özellikle sonunda, anlatılanların, Peygamber ve kavmi tarafından bilinmediğini, defalarca tasrih etmektedir. Bu tasrihlere, muarızlar tarafından herhangi bir itiraz da gelmemiştir. Durum böyle olmamış olsaydı, yani onlar bu kıssaları bilse idiler muarızların eline, aleyhteki en büyük delil verilmiş ve dava baştan kaybedilmiş olurdu (2).

Hız. Meryem'in doğumu ve Hız. Zekeriyâ'nın onun bakımını üstlenmesi kıssasının arkasından (Âli 'İmrân, 44), Yûsuf kıssasının

- (2) M. 'İzze Derveze, şu üç makalesinde, kıssaların büyük ekseriyetinin Mekkeliler tarafından bilindiğini, hem de Kur'ândan çıkarmaya çalışarak, ileri sürüyorsa da, ikna edici olmaktan uzaktır (el-Kıssaşu'l-Kur'âniyye, el-Va'yu'l-İslâmî'de, C. 10, sayı 112 (1974, Mayıs), s. 7-12; C. 10, sayı 114 (1974, Haziran), s. 9-16; C. 10, sayı 120 (1974, Aralık), s. 16-23 (Bu son makalenin adı «Kıssaşatu Âdem ve İblîs fi'l-Kur'âni'l-Kerim»dir). M. A. Halefullâh, «Kur'an-ı Kerimde kıssa sanatı» konulu doktora tezini, Kahire Üniversitesinde Emîn el-Hûlî yönetiminde 1947 yılında tamamlamıştı. Halefullâh, Batıda Lanson'un Kitab-ı Mukaddes'e uyguladığı kritik metodunu, Kur'âna uygulamaya çalışıyordu. Kur'an kıssalarının tarihî yönden doğruluğunu bir tarafa bıraktığı gibi, kıssaların ekseriyetinin, Kur'anın indirilişinden önce bilindiğini de iddia ediyordu. Hatta daha da ileri giderek, «Kur'anın tarihî yönden hata ihtiva edebileceğini, zira Kur'anın hedefinin tarihî doğruluk olmadığını, bundan ötürü kıssanın halk arasında yaygınlaşmış şeklini kullandığını ileri sürdü. Bütün gayretini, Kur'anın edebî belâğati üzerinde yoğunlaştırıyor; onun, yalnız psikolojik ve sosyolojik hakikatine önem veriyordu. Büyük tepkilere yol açan bu aşırılık, Mısır parlamentosunda bile görülmüş, tez reddedildiği gibi, yöneticisi E. el-Hûlî de kürsüsünden uzaklaştırılmıştı. Halefullah, tezini, iddialarını hafifletmek suretiyle, ancak C. Abdunnasır devrinde yayınlatabilecektir : el-Fennu'l-Kaşaşi fi'l-Kur'âni'l-Kerim, 6. bası, el-Kahire, Mek. Ancelo el-Mısıriyye.

dan sonra (Yûsuf, 102), keza el-Şaş, 44-46 ayetlerinde bildirilen olayların, **gayb haberlerinden** olduğu belirtilmektedir. Yine Hz. Nûh'un kıssasından sonra şöyle buyrulur : «Bu, sana vahyettiğimiz gayb haberlerindedir. Bundan önce onları ne sen, ne de kavmin bilmiyordunuz» (Hûd, 49).

2 — Bütün peygamberlerin, İslâmı tebliğ ettiklerini göstermek. Kıssaların ikinci amacı, Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar, dînin aynı dîn olup Allah'tan geldiğini, bütün müminlerin bir ümmet olduğunu, Allah Taalânın hepsinin Rabbi ve Tanrısı olduğunu açıklamaktır. Allah'ın, eksik sıfatlardan münezze olarak tek Tanrı olduğuna, ilim ve hikmetine, meşiet ve kudretine, adalet ve rahmetine ve öbür sıfatlarına inanmak, ölümden sonra dirilişe ve işlerin karşılığını bulmaya inanmak ve iyi işleri emredip kötülüklerden sakındırmak hususlarında dîn, aynı kalmıştır. Bu gerçeği pekiştirmek için Kur'ân, peygamberlerin kıssalarını, bir çok defa, aynı surette ve peşpeşe getirir. el-Enbiyâ', 48-92 pasajı, bunun güzel bir örneğini ortaya koyar. Özellikle son ayet, bu uzun anlatımın asıl amacını bildirir : «Muhakkak ki, bu sizin ümmetiniz bir tek ümmettir (Dininiz bir tek dîndir). Ben de sizin Rabbinizim. O halde (başkasına değil) Bana kulluk edin». Bu gayenin dışındaki gayelere ise, pasajdaki kıssaların arasında temas edilmektedir. Keza el-A'râf, 59-85 kısmında, bir çok peygamberin kıssaları toplu olarak getirilmekle, dînlerin esasta bir olduğu vurgulanır. Aynı şekilde, Hûd, 25-99 kısmında da Nûh, Hûd, Salih, İbrahim, Lût, Şu'ayb, Musa peygamberlerin (salat ve selam onlara olsun) davet ettikleri tevhid dininin bir olduğu gibi, davet vesilelerinin de aynı olduğuna dikkat çekilir; sürenin müteakip kısmı, bunlardan çıkarılacak derslere işaret eder. Öte yandan Kur'ân, enbiya kıssalarını tekrarlamakla bildirmek ister ki, bütün peygamberlerin nübüvvetlerini inkâr edemeyen, Hz. Muhammed'in de risaletini inkâr edemez.

3 — İbrete vesile olmak. Kıssaların belli başlı amaçlarından biri, muhatabın, onlardan ibret almasını sağlamaktır ki, bu da çeşitli şekillerde tezahür eder :

a) Eski kavimlerin başlarına gelen çeşitli felâketleri bildirmek, böylece onlar gibi davranan, inkâr eden ve büyülenenlerin de benzeri akıbetlere duçar olabileceklerini dersini vermek. Meselâ, el-Kamer suresinde (9-42) scri bir şekilde, kısa kısa peygamberlerini yalanlayan bazı ümmetler ile onların belli başlı suçları bildirile-

rek, kendilerinin helâk edildikleri, Allah Taalanın kudret ve izzeti hatırlatılır, arkasından şöyle buyrulur: «Ey putperestler! Sizin inkârcularınız bunlardan daha mı üstündür? Yoksa semâvî kitaplarda sizin için sorumsuzluk belgesi mi var? Ey Muhammed, yoksa «Biz (peygamberden) öç alabilecek bir topluluğuz» mu diyorlar? Toplulukları dağıtılabacak ve arkalarını dönüp kaçacaklardır» (el-Şâker, 43-45). «Andolsun ki Biz, sizin benzerlerinizi hep helâk etmişizdir. O halde bir düşünen var mı?» (el-Şâker, 51). Az önce zikrettiğimiz Hûd sûresindeki uzun pasajdan (25-99) sonra, hitap Hz. Peygambere yöneltilerek şöyle buyrulur: «Ey Muhammed! Bu sana anlattıklarımız, memleketlerin başından geçenlerdir; onların bir kısmı hâla duruyor, bir kısmı ise biçilmiş ekin gibi silinip gitmiştir. Onlara biz zulmetmedik, fakat onlar kendilerine yazık ettiler. Rabbinin buyruğu gelince, Allahı bırakıp taptıkları tanrılar kendilerine bir fayda vermedi, kayıplarını artırmaktan başka bir şeye yaramadı. Allah, memleketlerin zalim halkını yakalayınca, işte böyle yakalar, Şüphesiz ki O'nun çarpması pek acıklıdır, pek çetindir» (Hûd, 100-102). Geçmiş milletlerin durumlarının, ibret vermek amacıyla bildirilmesinin örnekleri, Kur'anda oldukça fazladır.

b) Alınacak ibret, **terbiyevî cihette** bulunabilir. İnsan, kıssalarda durumu bildirilen iyi kişilerin huylarıyla ahlâklanmak, kötülerin huylarından ise sakınmak lüzumunu hisseder. Çünkü, tarihte gerçekleşmiş olayların, her iki gurubun da sonlarını, açıkça ortaya serdiğini anlar. Doğruluk, adalet, sabır, şefkat ve merhamet, müsamaha, hilim, afiv, şükür, sadakat vb. iyi huylar ile; yalancılık, hıyanet, zulüm, nankörlük, büyüklenmek vb. kötü huyların sonuçlarını tarihi toplumlarda ve kişilerde seyretmek, insanları eğitmek bakımından büyük bir önemi haizdir.

Kıssalar, insan topluluklarının özelliklerine göre, nebilerin nasihat ve irşadlarını dile getirirler. Bu toplumların, her zaman **mâşada**klarını bulabilecek birer tip olarak ibraz edildiklerini unutmamalıyız. Mesela, Nûh kavmini, sapıklık ve mağrurluklarında; Lût kavmini, fuhuş ve sefahetlerinde; «Âd kavmini, dünyevî güç ve kuvvetlerinde; Semûd kavmini, dünya nimetlerine perestişlerinde ve kibirlerinde; Medyen ahâlisini, ölçü ve tartılarına, muamelelerine hile karıştırmalarında; İsrail oğullarını, inat ve taassuplarında müşahede eden muhatap kurtuluşun, bunlara değil de, on-

ları doğru yola sevkeden nebîlere ve mü'minlere uymakta olduğunu anlar.

c) İbretin bir başka nevi, özellikle, peygamberlerin mucizelerinde bulunabilecek olan, ilmi gelişmeyi teşvik edici nitelikteki işaretlerde tezahür eder. Her bir ayetin, çeşitli irşad vecihlerini ihtiva edebileceği, İslâm âlimlerince kabul edilmektedir. Buna dayanarak, Kur'anın en parlak ayetlerinden olan nebîlerin mucizelerine dair ayetlerin, sadece tarihî kısımlar olarak kalmayıp, daha başka irşad vecihlerini de tazammun ettiği söylenebilir. Peygamberlerin manevî faziletlerinin anılmasıyla muhatap, onların kemâllerinden yararlanmaya teşvik olunduğu gibi, onların mucizeleri anlatılmakla da peygamberleri, bu alanda da örnek almaya, taklid etmeye, en azından onlarınkine benzer işler yapmayı ideal edinmeye yöneltmiş olabilir. Belki de muhatap, onların mucize olarak gerçekleştirmiş olduğu olağanüstü işleri, ilahî kevnî kanunlara riayet ederek yapmaya irşad edilmek istenmektedir. Kur'an, nebîlerin mucizelerini hatırlatmak suretiyle, beşerî fen ve teknolojinin varabileceği noktalara, açıkça dikkati çekmiyorsa da, işaret eder gibidir. Şâh Veliyyullâh gibi bazı âlimler, mucize suretinde olan harikaların, bazılarının aslında beşerî imkândan hariç bulunmadığını söyler (3).ve - şu anda kaynağını gösteremeyeceğim - yaygın bir islâmî rivayet, mucize olarak gerçekleşmiş sonuçların, kıyamet kopmadan önce, normal yollarla elde edilebileceğini ifade eder.

Kıssalardaki bu gizli irşad nev'ini, bazı örneklerle açıklamaya çalışalım. ولسليمان الريح غدوها شهر و راحها شهر

(Sebe', 12) ayeti Hz. Süleyman'ın, emrine verilen bir rüzgâr sayesinde, bir günde iki aylık yol aldığını bildirir. (M. Hamdi Yazır, bu ayetin tefsirinde, bu mesafeyi 1.800 km. olarak hesaplar). Bu ayetten, aero-dinamik kanunlardan yararlanmaya gizli bir teşvik sezilebilir; zira Hz. Süleyman bu işi, - mucize olmasına rağmen - vasitasız yapmış değildir, hava (rîh) vasıtasıyla, havanın özelliklerini vesile yaparak bu mucizeyi gerçekleştirmiştir. Havanın hareket kanunlarına dikkati çekmek hikmeti olmasaydı, Allah Taala

(3) Huccetu'llâhi'l-Bâliğa, I, 126, Nşr. es. Seyyid Sabîk, el-Kahire, Dâru'l-Kutubi'l-Hadîse, tarihsiz.

onu, vasıtasız olarak o mesafelerden aşırır ve Kitabında da, bu mucizenin hava sebep kılınarak gerçekleştirildiğini bildirmezdi.

Cenabı Allah bir ayette, Hz. Davûd hakkında «Biz, ona demiri yumuşak kıldık» (Sebe', 10), Hz. Süleyman hakkında da «Erimiş bakır pınarını ona sel gibi akıttık» (Sebe', 12) buyurur. M. Hamdi Yazır, bazı tefsirlendeki açıklamaları naklettikten sonra, onları zayıf bulduğunu anlatmak ve ayetteki irşada dikkati çekmek için : «Biz, bunun bir atiyye-i İlahiyye olan bir ilm-u san'atla akıtılmış olmasını daha ehemmiyetli buluyoruz.» diyor (4). Kur'ân-ı Kerim, demiri yumuşatmayı ve bakırı eriterek sel gibi akıtmayı, Peygamber hakkında, büyük bir ilâhî fazl olarak bildiriyor. Demek ki, madenleri bulup çıkarmak ve onları işlemek, bütün maddî sanayi'in esasıdır.

Kur'ân, Hz. İsa'nın, Allahın izniyle en müzmin dertlere şifa verdiğini, hatta ölüleri bile dirilttiğini bildirir. Bu konudaki ayetlerden, şöyle bir işaret sezilebilir : «Ey insanlar, ümitsiz olmayınız; en onulmaz sanılan dertlere bile şifa bulunabilir, yeter ki arayınız, hatta ölüme bile, geçici bir zaman için hayat rengi vermek mümkündür.» Kur'ânın tabiriyle «nezdinde Kitaptan bir ilim olan» Hz. Süleyman'ın veziri, göz açıp kapayıncaya kadar, Sebe' melikesinin tahtını Hz. Süleyman'ın yanına getirebileceğini söyler ve bunu gerçekleştirir (en-Neml, 40). Sadece uzaktaki sesleri ve görüntüleri değil, bizzat cisimleri bile bir anda büyük mesafelerden aşırma imkânının, «Kitapta» sabit olan ilimden bulunduğu, bundan anlaşılabilir.

4 — Gönlü pekiştirmek.

Kıssaların gayelerinden biri de Hz. Peygamberin ve müminlerin gönüllerini pekiştirmek, tebliğ işinde sebat etmelerini sağlamak, karşılaştıkları sıkıntı ve işkencelere karşı sabretmelerini kolaylaştırmak, Allahın nusratının neticede kendilerine erişerek küfürün alt edileceğini bildirmektir. Bizzat şu ayet, mezkûr gayeyi açıkça belirtmektedir : «Peygamberlerin başlarından geçenlerden sana anlattığımız her şey, senin gönlünü pekiştirmemizi sağlar» (Hûd, 120). Bu amaçla, peygamberlerin kıssaları ile kendilerini yalancıyanların ve onlara çeşitli eziyetleri reva görenlerin kıssaları, bazan topluca bildirilir; peygamberlere ve müminlere karşı çıkan küfür

(4) Hak Dini Kur'ân Dili, İstanbul, 1935, V, 3951.

ve şirk ehlinin, vadeleri yetince Allah tarafından nasıl helâk edildikleri anlatılmak suretiyle, aynı sonun Mekke müşriklerini de beklediği ve «âkıbetin, müttakilere ait olduğu» hatırlatılır. Meselâ el-'Ankebût, 14-40 pasajı buna dair örneklerden birini teşkil eder. Son ayet, pasajı özetler gibidir : «Biz, her birini günâhıyla yakaladık. Kiminin üzerine taş yağdıran bir kasırga gönderdik, kimini korkunç bir gürültü çarptı, kimini yere batırdık, kimini de (suda) boğduk. Allah onlara zulmetmiyordu, fakat onlar kendi kendilerine zulmediyorlardı.» Müteakip ayette şirk ve küfür binası, zayıflığı bakımından, «örümcek yuvasına» benzetilir.

5 — Nimeti bildirip hatırlatmak.

Allahın, nebilerine ve seçkin kullarına ihsan etmiş olduğu nimetler de, kıssalarla bildirilir ve hatırlatılır. Hz. İbrahim, Yunus, Mûsâ, Dâvûd, Süleyman, Zekeriyâ, Yahya, İsa (onlara salat ve selam olsun) kıssalarında olduğu gibi. Bazı yerlerde, bu peygamberlerin kıssalarından birkaç halka gelir ve oralarda nimet, çeşitli şekillerde ortaya çıkar. Orada nimetin meydana çıkması, birinci gayedir; kıssanın öte tarafı ise, bu gayeyi belirtmek için serdolumuştur. Böylece Allahın, Kendisine olan bağlılığı ve itaati mükâfatsız bırakmayacağı bildirilmiş ve insanlar da, onlara benzemeye özendirilmiş oluyor.

6 — Şeytandan sakındırmak.

Kıssaların gayelerinden biri, şeytanın aldatmasına karşı Adem-oğullarını uyarmak. Şeytanla kendilerinin arasında, işin başından beri sürüp gelen düşmanlığı belirtmektir. Bu düşmanlığı kıssa aracılığı ile göstermek, daha etkili olur. Böylece nefiste, şerre çağırان vesveselerin önünü almak, daha çok mümkün olur. Bu, ebedî bir mesele olduğundan, Hz. Âdem ile İblis kıssası bir çok yerde tekrarlanmış, böylece çarpışmanın, baştaki cüz'i hadiseye münhassır kalmayıp, bütün kâinatta ve her insanın benliğinde her an devam ettiği vurgulanmış oluyor.

7 — Münferit meselelerin arkasındaki genel prensipleri ortaya koymak.

Kur'ân kıssalarında geçen bazı hususlar vardır ki, bunların cüz'i meseleler olduğu sanılabilir. İlk anda, Kur'ânın bunları

nakledişinde, tarihî bir olayı anlatmaktan başka bir fayda gözetmediği düşünülebilir; ve o küçük mesele üzerinde ısrarla durmasına anlam verilemez. İsrail oğullarının ünlü «bakara»sı, buna güzel bir misaldir. Kur'ân-ı Kerim bu «bakara»nın ayrıntıları üzerinde o kadar durmuştur ki, en uzun sûre, adını bundan almıştır. Halbuki şöyle düşünecek olursak bakarayı (sığır) kesmek üzerindeki ısrarın, oldukça hikmetli olduğunu anlarız : Eskiden ziraatin başlıca aracı sığır cinsi olduğundan, Mısırdaki olduğu kadar dünyanın öteki bir çok bölgesinde de sığır cinsi takdis ediliyor ve tanrılaştırılıyordu. İşte Kur'ân, öbür milletler meyanında İsrail oğullarının da içlerinde yer etmiş (5) olan **bakar**'a tapma sapıklığının, Hz. Mûsâ'nın Allah tarafından gönderilmesiyle, bir sığırın hadiseli boğazlanmasıyla ortadan kaldırıldığını, bu sapıklığın insanlığın önemli bir kesiminin istidadında yer etmiş olan çok yaygın bir şirk şekli olduğunu böylece anlatmış oluyor. Bu da gösteriyor ki, Kur'ân-ı Hakîmde, tarihî bir olay görünümü veren bazı münferit hadiseler, bazan birtakım genel prensiplerin ipuçları durumundadırlar.

Hz. Âdem'in meleklerle olan durumu, meleklerin yeryüzünde Âdem gibi bir halifenin yaratılmasını istemeyişleri olayı, müteşabih, anlaşılması güç, sırf gaybî olan bir meseledir. Kur'ân, Hz. Âdem'in meleklerle üstün gelişini, «Allahın ona, bütün isimleri öğrettiği» (el-Bakara, 31) cüz'î hadisesine dayandırır. Fakat bu küçük olay, aslında genel bir kanunun habercisidir. Hikmetli Yaratıcı, insan türüne sınırsız yetenekler verdiğini, böylece onun, Allah'ın halifesi olmaya hak kazandığını bildirmiş olmaktadır. İşte Hz. Âdem'den beri beşerî birikimin meydana getirdiği ve getireceği binlerce bilim ve fen, bu gerçeğin tefsiri durumundadır.

Keza İblis'in, Âdem'e secde etmemesi münferit gaybî hadisesi, çeşitli yerlerde değişik üsluplarla tekrar edilir. Bu da insanlık dramında müşahede olunan genel bir gerçeği işaretlemektedir. Kur'ân, meleklerin Hz. Âdem'in şahsına boyun eğdiklerini bildirmekle, kâinatın maddî nevelerinin olduğu gibi onlara müvekkel olan manevî temsilcilerinin de insana inkiyad ettiğini anlatmaktadır. Ayrıca, Şeytanın Hz. Âdem'in üstünlüğünü kabul etmediğini bildirmesiyle de, Ademoğullarının yeteneklerini ve fıtratlarını bozan, on-

(5) Kur'ân, el-Bakara, 93'te buna değindiği gibi Eski Ahit'in Hoşea, 8, 5-6 ile I. Kırallar, 12, 26-32 cümleleri de bunu gösterir.

ları yanlış yollara götüren maddî ve manevî şer unsurlarının, insanlığın mümkün ve mukadder kemaline ne büyük bir engel ve düşman olduklarını hatırlatmaktadır. Böylece Kur'ân, yalnız Âdem ile İblis'in münferit bir hadisesini anlatıyor görünürken, gerçekte bütün kâinatla ve bütün Âdemoğullarıyla konuşmaktadır.

Firavunun vezirine : «Ey Hâmân, bana yüksek bir kule yap!» (Gâfir, 36) sözünden Mısır firavunlarının dağsız bir düzlükte yaşadıklarından dağların özlemini duyduklarını, adlarını ebedileştirmeyi, bu muazzam piramitleri inşa ettirmekte sandıklarını; «Bu gün senin bedenini kurtarıp koruyacağız» (Yûnus, 92) ayetinden de, tenasüh fikrine saplanan firavunların, cesetlerini mumyalattıklarını çıkarmak mümkündür.

Bu tür misaller çoğaltılabilir. Kıssaların belli başlı amaçlarını böylece sıraladıktan sonra, bir takım tali gayelerinin de bulunduğunu, sadece hatırlatmakla yetiniyor ve kıssaların özelliklerine geçmek istiyoruz.

Kıssaların özellikleri

Kur'ân kıssasının, bilinen kıssa ve hikâye usûllerinden hiç birine benzemeyen, kendisine has bir usûlü vardır. Kur'ân kıssaları, aslında, insanlara hükmeden ilahî kanunların icraatından ibaret olan hareketler, görüntüler ve sesler halindeki tarih manzaralarıdır. Bilinen hikâye ve romanlarda eserin kahramanı, zaman ve mekân unsurları büyük önemi haizdir. Oysa Kur'ân kıssalarının gerçek kahramanı, anlatılan olayların çevresinde döndüğü insanın bizzat kendisi değildir. Gerçek kahraman : insanın inancına, ahlâk ve davranışlarına sıkı bir şekilde bağlı olan **tarihî kanundur**. Neticeleri, mümin veya kafir insanın sözlerinde veya işlerinde ortaya çıkan bu kanundur gerçek kahraman. Kıssa kahramanı, meselâ Hz. İbrahim ve onun muhatapları değil, tevhid ile şirktir; Hz. Yusuf ile ev sahibesi değil, Yusuf'taki iffet ve emanet ile kadındaki şehvet ve hiyanettir. Gerçi Kur'ânda hayat, unutamayacağımız bazı şahsiyetlerde hareket eder; fakat Kur'ân üslûbu, kahramanlarının değerini, olayın mihreri yapmaya layık bulmamıştır. Kıssa kahramanları, kendi duygu ve düşüncelerini dile getirmezler. Kıssalar, denilebilirse, tezli kıssalardır, ama güdümlü hikâyeler değil. Kur'ân olaya ve işe dikkati çektiğinden, bir yandan zaman, öbür yandan mekân unsurlarına, anılmaya değer bir yer vermez. Zira olayların, ibret gayesine hizmet etmeyen ayrıntılarına girmek, zaman ve me-

kân unsurlarına fazlaca yer vermek, kıssaların delâletlerine gölge düşürebilirdi. Bir defa daha hatırlamakta fayda vardır ki, Kur'ân kıssaları önemsiz ayrıntılardan, zaman ve mekân kayıtlarından uzak olarak, sırf iş ve olay açısından, insanlığa hükmeden kanunlara ışık tutan ve muhataplarını, mükemmel insan tasavvuruna yükselten bir niteliğe sahiptir. İşte bundan dolayıdır ki kıssa, dîn mertebesine yükselmiştir. Kur'an kıssası : doğruluğunda, amacında ve metodu dinden sayılır.

Demek ki kıssa, bizatihi maksud olan bir sanat hadisesi olarak değil, çeşitli şekilleriyle tezahür eden dinî maksada hizmet için verilmektedir. Fakat Kur'ân, bu amaca ulaşmak için sanat güzelliğini de kullanır. Zaten f'câz da ,bütün nevileriyle, dinî maksatları gerçekleştiren bir vasıttan ibarettir. Çünkü, bu f'câz karşısında düşünen kimse, Kur'ânın ancak Allah katından olabileceğini anlar; bunu anlayınca da, o kelamın muhtevasına uygun bir duruma girmek lüzumunu duyar.

Kur'an kıssalarındaki «metodu» veya «özellikleri» tam olarak bildirmek, büyük bir iddiadır. Hele Kur'ânda konuşan Zata olan uzaklığımız, sadece uzaklığımız değil «Rabbu'l-âlemin» olan bu «Mütekellim-i Ezeli» ile hiç bir ortak tarafımızın bulunmayışını düşünecek olursak bu, belki de imkânsız olur. Mütekellimi tanımadığımız halde onun kelamının özellikleri ve metodları hakkındaki tasavvurlarımız ve yorumlarımız, ne dereceye kadar geçerli olabilir? Bu böyle olmakla birlikte, Allah Taala, Kendi yüce maksatlarını insanlara bildirmek için **et-tenezzulâtu'l-İlahiyye ilâ şukhul-beşer** (insan aklına ilahî tenezzüller) yaparak hitab ettiğinden, biz de beşerî imkânlarımız ölçüsünde, bu Hitabı tanımaya ve tanıtmaya çalışabiliriz. İmdi, diyeceğiz ki, Kur'ân kıssalarında dikkati çeken başlıca şu üç özellik vardır: Tekrar etmek, olayların sadece maksada yetecek kadarını bildirmek ve bir de, kıssa arasında ibret alınacak hususları serpiştirmektir (6).

1 — Tekrar etmek.

Muhatap : Hz. Âdem, Hz. Nüh, Hz. Mûsa ile ilgili bazı kıssaların tekrar edildiği intibama kapılır. Fakat iyice dikkat ederse, kelimenin tam anlamıyla bir tekrar bulunmadığını anlar. Yapılan

(6) Bu özelliklerde Dr. M. Said Ramadân el-Bûti'yi takip ediyoruz (Min Revâ'î'l-Kur'ân, Dimaşk, 1390/1970, s. 180 vd.).

iş şudur : Sürenin genel havası, siyak ve sibak münasebetiyle Kur'ân, aynı kıssayı, her seferinde değişik ayrıntılar ekleyerek, yeniden ele alır. Şu var ki, söz konusu kıssa veya ondaki ilâve edilen taraf, çeşitli ibretler ihtiva eder. Bundan ötürü dinî maksad, onun tekrar ele alınmasını gerektirir ve kıssa, değişik üslûp ve yeni ayrıntılarla bir defa daha karşımıza çıkar. Fakat bu **münasebet, ayrıntı ve üslûptaki** üçlü değişiklik ve yenilik, muhatapta öylesine bir başka tesir uyandırır ki, onu daha önce işitmemişçesine ve görmemişçesine dinler veya okur. Meselâ Hûd sûresiyle el-Kamer sûresinde aynı peygamber ve kavimlerin kıssaları yer alır. Lâkin okuyucu, az önce saydığımız yenilikler sebebiyle ikinci anlatımı da, ilk defa karşılaşıyor gibi okur.

Kur'ânda kıssalar, Allahın tek Ma'bûd olduğunu hatırlatmak ve O'nun kendilerine düşmanlık edenlere karşı - peygamberlerine ve müminlere yardım edeceğini tekid etmek gibi hikmetlerden ötürü tekrarlanır. Meselâ Hz. İbrahim ve Hz. Mûsâ kıssaları bu gibi önemli dinî gayeleri ihtiva ederler. Ayrıca dikkati çeken taraf, bu şahsiyetlerin tekrarlanan hadiselerinin, kendi şahıslarıyla ilgili, normal işlerinin olmadığıdır; bu tür bilgiler verilse bile tekerrür etmez. Meselâ Hz. Mûsâ'nın doğumunu çevreleyen şartlar, gençliği, Medyen'de evlenmesi gibi durumları tekrarlanmaz. Buna karşılık Hz. Mûsâ'nın Firavunla karşılaşması, onların birbirlerine karşılıklı hitapları, Hz. Mûsânın ve Firavunun, her ikisinin de halka ve sihirbazlara söyledikleri, risalet ve risaletin hedefi yönünden çok önemli olduğundan, farklı cihetleriyle yeniden zikrolunur.

Yüzeyde kalan bir çok kimse, özellikle müsteşriklerin çoğu, kimi kıssaların Kur'ândaki bu kendine has tekrarlanmasını anlamadıkları veya anlamaya çalışmadıkları için, bir tenkit vesilesi yapmak istemişlerdir. Bundan dolayı bir çok müslüman âlim, bu konu üzerine yeterince eğilmiş; bu tezahürün bir kusur olmak şöyle dursun, Kur'ânın i'câzının unsurlarından biri olduğunu ortaya koymuşlardır. Fazla uzatmamak amacıyla, bu konuyu örnekleriyle ele alamayacağımızdan, bu iddiamızın delillerini görmek isteyenlerin, bu konuya yer veren eserlere başvurmalarını tavsiye ederiz (7).

- (7) Bu eserlerden sadece bazıları; Seyyid Kutub, Kur'anda Edebî Tasvir, Trc. Süleyman Ateş, Ankara, Hilal, 1969, s. 236-242; M. Mahmud Hicazi, el-Vahdetu'l-Mevdu 'iyye fi'l-Kur'âni'l-Kerim, el-Kahire, 1390/1970, s. 297-325.; ez-Zerkeşi,

Seyyid Kutub, tekrar konusunda diyor ki : «Genellikle kıssanın tamamı tekrarlanmaz, bazı halkaları tekerrür eder. En çoğu da, ondan alınacak ibrete yapılan sür'atli işaretlerdir. Fakat kıssanın gövdesi tam olarak pek nadir ve o konudaki özel münasebetlerden dolayı tekrarlanır.» Kutub, ayrıca başka yerde göremediğimiz şu hususa da dikkati çeker: «Kıssanın tekerrür eden bazı parçalarının anlatımında sabit bir kural olabilecek bir husus var ki kıssalar nüzul sırasına göre okunduğu zaman tamamen açığa çıkar. Kıssaların ekserisi kesik bir işaretle başlar, sonra bu işaretler azar azar uzanır, daha sonra büyük halkalar sunulur. Bunların mecmuu kıssanın cismini teşkil eder. Büyük halkalar arz olunurken münasebet düştükçe kesik işaretler devam eder, kıssa halkalarını tamamlayınca sanki bütün anlatılanlar bu işaretlerden ibaret kalır. Bu kurala bir misal olarak Musa kıssasını verebiliriz. Çünkü Kur'anda en çok tekrarlanan kıssa budur». Müellif daha sonra bu kıssanın geçtiği pasajları, iniş sırasına göre ele alıp tahlil etmektedir ki okunmaya değer.

Öte yandan biliyoruz ki, edebî tenkitte uzmanlaşmış kurnaz müşrikler, Kur'ân ve Hz. Muhammed hakkında birbirini tutmayan çeşitli itirazlar -daha doğrusu bahaneler-, ileri sürmekte, kendilerinden sonraki kurnazlara pek bir şey bırakmamışlardır. Kur'ân, bu itirazlara temas eder. Halbuki onların tekrarları, itiraz sebebi saydıklarına dair hiç bir bilgi yoktur.

Kimi çağdaş kurnazlar, belki kendilerini bile aldatamayacak olan şu iddiayı ileri sürmüşlerdir : «(Hz.) Muhammed, daha önce söylediklerini unuttuğundan, farkında olmaksızın bunları tekrar etmiştir». Bunu reddetmek için, tekerrürün özelliklerine dair az önce söylediklerimize ek olarak diyeceğiz ki : Kur'ân araplara meydan okuyor ve âdeta diyordu ki : «Bunlara, uydurulan efsaneler mi diyorsunuz? Farzedelim ki öyle olsun. Öyleyse haydi bakalım, siz de ifade, üslûp, etki ve öteki özellikleri bakımından bunun gibi bir söz getirin». Halbuki bu tekerrürler olmasaydı, araplardan herhangi biri haklı olarak diyebilirdi ki : «Ben de bir söz söylüyorum, haydi sen de benimki gibi bir söz getir.» Tabiatıyla, bir kimsenin söylediğinin tamamen benzerini söylemek de mümkün değildir.

el-Burhân fi'Ulûmi'l-Kur'ân, Nşr. M. Ebu'l-Fadl, İbrâhîm, el-Kahire, 1377/1958, III, 27.

Oysa, Kur'an-ı Kerimin meydan okuması aynı lafızlarla, aynı üslupla istenen bir söz için değil, çeşitli üslupları, keza icmal ve tafsili mümkün kılan bir nazîre idi. Kur'anın çeşitli üsluplarla olan tekrarlarının her birisinde erişilmez bir belagat vardır. Değişik üsluplarla tekerrür olmasaydı, **tahaddî** (meydan okuma) mânasız olurdu ve onlara imkân verilmediği için, **tahaddinin** şartları gerçekleşmemiş olurdu.

M. Mahmud Hicâzî ise şu tezi savunur: Aynı şahısla ilgili kissanın, çeşitli yerlerde zikrolunan unsurları, ihtilaf ve zıtlık olmaksızın, bir tek konu teşkil eder. Değişik yerlerdeki pasajlar bir araya getirildiği takdirde, konunun büyük ve ayrıntılı sureti elde edilir. O da bu tezini kanıtlamak için, Kur'anda en çok tekrarlanan Hz. Mûsâ kıssasının çeşitli yerlerdeki metinlerini bir araya toplayıp oldukça ayrıntılı bir tahlil yapmıştır (8). Biz sadece şuna dikkati çekeceğiz: Kissanın, eklem yerleri durumunda olan bazı halkaları vardır ki onları tekrar etmekten kaçınmak mümkün değildir; fakat bunlarda da bazı nüanslar vardır. Hicâzî'nin tezini okurken, bu noktayı gözden uzak tutmamak gerekir. Zaten, kendisi de buna işaret etmektedir.

Tekrarda karşılaşılan değişiklik

Tekrarla ilgili olarak bir de şu soru karşımıza çıkmaktadır: Kur'an, aynı olayı başka başka yerlerde ele alırken, kimi zaman aynı nesneyi başka şekilde adlandırmakta veya aynı sözü değiştirmektedir. Bu doğru olur mu? Meselâ, Hz. Mûsâ ile sihirbazların karşılaşmasında onun asasının bir yerde **hayye** (Tâhâ, 20), bir yerde **cânn** (en-Neml, 10), bir yerde **şu'bân** (el-A'raf, 107) haline geldiğini görüyoruz. Aslında bunların hepsi de asanın, «yılan»a dönüştüğünü belirtir. Fakat bu değişik isimlendirmeler, onun birtakım değişik niteliklerini ortaya çıkarmaktadır. Bunlar asanın üç ayrı pozudur: İriliğe **hayye**, hareket kabiliyetinin üstünlüğü bakımından **cânn**, uzanıp kıvrılmasıyla da **şu'bândır**. Görüldüğü gibi, Kur'an kıssalarının bazı manzaralarında vaki olan tekrar, bir tek ifade ile anlatılması kolay olmayan değişik yönleri açığa çıkarmakta, böylece önemli bir fonksiyon icra etmektedir. Bu tarzda yapılan tekrarlar, her defasında, manzaranın yepyeni bir başka müşahhas unsuru ortaya konulmaktadır.

(8) el-Vahdetu'l-Mevdû'kiye, s. 325-398.

Üslup değişikliğine bir başka örnek verelim : Sihirbazların Hz. Mûsa'ya söyledikleri şu söz, iki ayrı ifade ile nakledilir :

قالوا يا موسى اما ان تلقى واما ان نكون نحر الطقين

(el-A'râf, 115)

اما ان تلقى واما ان نكون اول من القى

(Tâhâ, 65)

M. Reşîd Rıdâ diyor ki : «Bu iki tabir arasında mânaca fark yoktur. Bundan ötürü, **fevâşılı** gözetmek için, sihirbazların sözleri nakledilirken lafız değişmesinde beis yoktur, ve bu belagata da aykırı değildir. San'at ve tefennündeki çeşitlilik, ic'âz haddine vasıl olmaktadır. Zira değişik kelimelerle aynı mânâ inceliklerini, mükerrer olarak hakkıyla yerine getirmek güçtür, hatta bazan imkânsızdır. Eğer el-A'râf sûresindeki tabirde, muttasıl zamir, munfasıl **naħnu** zamiriyle te'kid olunmasaydı, Tâhâ sûresinde tasrih olunan, «ilkın onların marifetlerini ortaya koyma arzusu», burada ifade edilemezdi. Hangi hatip ve belîğ, yahut hangi mütercim bunu yapabilir ve gösterebilir?» (9). ez-Zemaħşerî ile el-Beydâvî, el-A'râf sûresindeki ifadeden sihirbazların, önce kendilerinin marifetlerini ortaya koymak arzusunda olduklarını anlarlar. Zira onlar, söyleyişlerinde sözün normal düzenini değiştirmişler, **haberi ma'rife** getirerek (el-mulķîn), ve araya bir munfasıl zamir (naħnu) koyarak, «nekûne» deki müstetir zamiri te'kid etmişlerdir.

Sihirbazların bu teklifine karşı Hz. Mûsâ'nın verdiği cevap, iki yerde ufak bir farklılık arzeder: Birinde

قال القوا

(el-A'râf, 116), öbüründe ise «bel» ilâvesiyle

قال بل القوا

(Tâhâ, 66) şeklindedir. İkinci tabir, Hz. Mûsa'nın önce onların bırakmalarına olan arzusuna daha çok delalet edicidir. Belki de Hz. Mûsâ ilkin **idrâb** sîgasıyla : «Yok yok, ben değil, siz bırakın.» de-yip, sonra arzusunu te'kid ve bırakacakları şeyi önemsemediğini belirtmek için «elķû» (bırakın) sözünü tekrar etmiş olabilir ki tercümesi şöyle olur : «Hayır hayır, bırakın, bırakın». Aynı konuya

(9) Tefsîru'l-Menâr, el-Kahire, 1379/1960, IX, 64.

başka iki yerde temas edilirken şu ifadeler kullanılmıştır :

لما جاء السحرة قال لهم موسى اقوا ما أنتم ملقون (Yûnus, 80)

قال لهم موسى اقوا ما أنتم ملقون (eş-Şu'arâ', 43)

Daha önce ele aldığımız iki ayette **izmâr** olunan Mûsâ ismi, buralarda **izhar** olunuyor. Zira önceki iki ayette, sihirbazlar Mûsâ'ya ismiyle hitab ederek, ondan cevap beklemektedirler; makam, kesin olarak **izmâr** makamıdır. Yûnus ve eş-Şu'arâ' surelerinde ise, sihirbazların kendisine hitabı söz konusu değildir. Şayet «Mûsâ» ismi **izhâr** olunmasaydı, «bırakmak» emrini verenin, Firavun olduğu sanılırdı. Çünkü, zamirin, en yakın **mezkûra** ait kılınması kuralı

bunu gerektirir. Yûnus ve eş-Şu'arâ' sûrelerindeki ما أنتم ملقون ilâvesi, daha başka bir ayrıntı getirmektedir; bırakacakları ne olursa olsun, Hz. Mûsâ'nın buna önem vermediğini açıkça belirtmektedir. «Bu ayrıntı, niçin Tâhâ ve el-A'râf sûrelerinde yer almıdı?» şeklindeki bir soru anlamsızdır. Zira birinde sözlerinin bir kısmı alınmış, öbüründe ise tam olarak nakledilmiştir; buna da itiraz edilemez.

Yine sihirbazlarla ilgili olarak, Firavunun sözü bir yerde

ثم لأصليكنم (el-A'râf, 124), bir yerde de ولأصليكنم

(Tâhâ, 71; eş-Şu'arâ', 49) lafızlarıyla geçer. Bu iki çeşit 'atf arasında tearuz yoktur; zira vâv ile olan 'atf mutlak 'atftır, hem fâ' ile olan 'atftaki ta'kîb mânası için, hem de summe ile yapılan 'atftaki terâhî anlamı için doğru olur.

Hz. Mûsâ, uzaktan gördüğü ateşin yanına gelince, «kutlu vadi-
deki ağaç cihetinden», Ulûhiyetin kendisine yönelttiği nidaya muhatap olur. Tâhâ, en-Neml ve el-Kâşâş surelerinde bu nida nakledilir. Bunların her birinde, Ulûhiyetin ayrı ayrı üç tavsifi vardır. Fakat öyle görünüyor ki, nida sırasında bunların hepsi birden söylendiği halde, uzatmak suretiyle usanç vermemek için bunların her üçü de bir arada getirilmemiş; Kur'ânın, siyak ve sibak bakımından münasip yerlerine dağıtılmıştır. Tâhâ suresinde Hz. Peygambere meşakkatî unutturmak ve sükûnet vermek, en-Neml'de Allah Taalânın hikmetiyle Kur'ânı indirmesi, el-Kâşâş'ta ise Allahın, ha-

lis, fakat yer yüzünde güçsüz kalmış kullarına ihsanda bulunması muhtevaları vardır. Bu hitabın geçtiği üç ayet şunlardır :

(en-Neml, 9) . . . يا موسى انه انا الله العزيز الحكيم

(Tâhâ, 14) انه انا الله لا اله الا انا فاعدني

(el-Ğaşaş, 31) ان يا موسى اني انا الله رب العالمين

Bir tek poz ayrıntıları ortaya koyamaz; ondan tafsilat çıkarmak için insan çok güçlük çeker. Suretin canlılık kazanması için, sine-mada olduğu gibi, müteaddit pozlar gerekir. Kur'ân ise müteaddit görüntüleri vermiş, ancak muhatabı usandırmamak amacıyla, on-ları bir araya toplamamış, değişik münasip yerlere dağıtmıştır.

Kıssaların değişik üsluplarla tekrarlanmasında, vereceğimiz şu örnekte, daha başka bir durum olduğu söylenebilir. Hz. Mûsâ'ya risalet verilışinden hemen önce vaki olan «uzaktan bir ateş gör-mesi» olayı, Tâhâ, en-Neml ve el-Ğaşaş surelerinin şu üç ayetinde tekrarlanır :

انرا ناراً فقال لاهله امكثوا انى انت ناراً لعلى انيكم منها بقبس
او احد على النار هدى

«Hani o bir ateş görmüştü de ailesine : «Siz durun, ben bir ateş gördüm; belki ondan size bir kor (ğabes) getirir, yahut ateşle bir yol bulurum» (Tâhâ, 10).

اد قال موسى لاهله انى انت ناراً سانىكم منها بحبر
او انىكم بشهاب قبس لعلكم تصطلو

«Hani Mûsâ ailesine : «Ben bir ateş gördüm, size ondan ya bir haber getireyim, yahut size bir alev (şihâb), bir kor (ğabes) ge-tireyim, ta ki ısınasınız» demişti (en-Neml, 7).

علما قصى موسى الاحل وسار باهله آس من حاب الطور
انرا قال لاهله . امكثوا انى انت ناراً لعلى انىكم منها بحبر
او حد و ذ من النار لعلكم تصطلون

«Mûsâ müddetini bitirip ailesiyle yola çıktığında dağın (tûr) yanında bir ateş görünce ailesine dedi ki: «Siz durun, ben bir ateş gördüm. Olur ki size ondan bir haber, yahut ısınmanız için bir ateş parçası (cazva) getiririm» (el-Şaş, 29).

Çöl sakinleri, normal olarak, biraz yüksekçe bir yerde, çöl yolcusunun görmesi için ateş yakarlardı. Böylece yolcu yolunu bulur, yahut ateşin yanında ikram görür, azık temin eder veyahut orada kendisine yolu tarif edecek bir kılavuz bulabilirdi. Hz. Mûsâ Medyen'den Mısır'a doğru giderken, - ayetlerden anlaşıldığı ve rivayetlerin de belirttiği gibi - ailesiyle birlikte, kış ve gece dolayısıyla soğukta, ve karanlıkta ilerlerken, yolu da yitirmişti. Dolayısıyla ışığa ısıya ve yolu bilmeye şiddetle ihtiyacı vardı. Geçen üç ayette, onun ateş görmesi aynı lafızla tekrarlandığı halde, ateşin bulunduğu yerden elde etmeyi düşündüğü şeyler değişik ifadelerle nitelendirilmektedir. Ateşi görmesi, hariçte vaki olan (objektif) bir tesbit olduğundan, bu durum aynı lafızlarla tekrarlanmıştır. Halbuki onun ümitleri ve özlemleri, yani oradan getireceği şeyler böyle değildir. Oraya gidecek olan Mûsa, ne bulacağını kesin olarak bilmemektedir. İçinden tahminler yürütmekte ve hatırlanan geçenleri sözlerine aktarmaktadır, kendisine bir tereddüt hâkimdir.

Esas maksadı, ısınmayı sağlayacak bir şey getirmektir. Bu, parlak ateş közü, kor (kâbes), tutuşan bir alev (şihâb) yahut alevi geçmiş bir ateş parçası (cazva) olabilir (Tefsirlerin ve lügat kitaplarının bildirdiğine göre kısaca **kâbes**: «odun parçası, fitil gibi bir şeyin ucundaki parlak ateş», **şihâb**: «alev», **cazva** ise: «yanmış odundan kalan alevi geçmiş ateş»tir.).

Hz. Mûsâ'nın ikinci maksadı, yolu bulmaktır. Bu da ya ateşin ışığında (Tâhâ sûresinde) olur, yahut ateşin yanındakilerin haber verip tarif etmesiyle (en-Neml ve el-Şaş sûrelerinde) olabilir. Hz. Mûsâ, ifadelerinde bu iki ihtimale de yer vermiştir. Onun bu tereddüdü en-Neml sûresindeki şu ifadesinde de açıkça görülür: «Size ondan ya bir haber getireyim, yahut size bir alev, bir kor (10) getireyim». Zira ne getireceği belli değildir. Getirebileceği

- (10) Bu anlam, «şihâb-in kâbes-in» kıraatına ve «kâbes-in»in **bedel** sayılmasına göredir. Muzaf olarak «şihâb-i kâbes-in» kıraatına göre ise anlamı «kor alevi» veya «parlak ateş» olabilir.

şeyleri bir tek fiille ifade etmesi mümkün iken aynı fiili «âti» (getireyim) ayrı ayrı kullanması da bunu ifade eder (olur ki bunu getiririm, olur ki şunu getiririm, tarzında). Her üç ayette gelen terecci sîgası da (le'allî) bu tereddüdü gösterir.

Demek ki hariçte vaki (objektif) bir tesbitte değişiklik olmadığı halde, onun benliğinde (subjektif) olan hissiyatı ve özlemleri mütenevvidir. Gördüğümüz gibi Kur'ân, aynı kıssayı değişik üsluplarla tekrarlamak sayesinde, bu boyutlara yer vermektedir. Hz. Mûsâ, söylediklerinin bir kısmını içinden geçirmiş, bir kısmını ise diliyle de ifade etmiş olabilir. Tekrarlamadaki üslup değişikliği içinde Kur'ân, bütün bu ayrıntıları - fakat ayrı ayrı yerlere dağıtmak suretiyle - bize bildirmiş oluyor (11).

2 — Tekrardan sonra, Kur'ân kıssalarının göze çarpan ikinci özelliği «kıssa hangi maksatla serdolanuyorsa, hadisenin sadece o miktarının zikrolunması»dır. Kıssa, dîni gayeyi ifade edecek kadarıyla anlatıldığından gâh başından, gâh ortasından, gâh sonundan anlatılır, bazan tamamı verilir; zira Kur'ânda tarihî hedef güdülmüş değildir. Kronolojik bir silsile halinde sıralamak, kıssayı amacından uzaklaştırabilirdi. Çağımızda bir çok tarihçi de vak'aları kronolojik bir biçimde sıralamaktan vaz geçmişler, işi uzatmak için, bu günkü insanları ilgilendiren noktalardan bahseder olmuşlardır. Onlar, insanlık tarihinde inkılaplar, ihtilaller, önemli harpler gibi iz bırakan hususlara, bu olayların sebep ve sonuçlarına bakıp, olayların önemi az olan ayrıntılarını bir tarafa bırakmışlardır. Çünkü ard arda vak'aları sıralamak, tarihin süsü durumundadır. Olanlardan ders almak buna bağlı değildir. Üstelik, sıralama işi zihni yorar, karıştırır ve teferruatta boğulmasına yol açar. Muhammed 'Abduh'a göre, bu metodu kullanması, Kur'ân-ı Kerim'in ilmî islah (réforme) usûllerinden biri olmuştur (12).

Bu özelliğin, «olayların genişliğine bilinmemesinden, yani aczden ileri geldiği» şeklindeki inkârdan çıkan şüpheyi reddetmek üzere yalnız şunu belirtmenin yeteceği kanaatindeyiz : Bizzat Hz. Peygamberin başından geçen İsrâ, Hicret, Bedir, Uhud, Ahzâb vb. gibi bütün kıssalar için de, kronolojik teselsülü, zaman ve mekân unsurlarını, kıssanın serdedilme gayesi bakımından önemli olmayan ayrıntıları, kasden ihmal etmek, Kur'ânda bir kural halinde

(11) Krş. Hicâzî, el-Vaḥdetu'l-Mevdû'iyye..., s. 297 vd.

(12) Tefsîru'l-Menâr, III, 327.

dir. Kaldı ki Kur'ânda, -bazılarının arzu ettiği gibi- kronolojik sırayı gözeterek bir bütün halinde verilmiş ve ondan sonra da hiç bir surette tekrarlanmamış kıssa da vardır. Yûsuf sûresi, bunun en tipik -ve belki de tek- örneğidir. Fakat bu usûl, Kur'âna yabancı olmamakla birlikte, onun tarafından tercih edilmemiştir. Zira bu durumda kıssanın amacı gölgelenebilir, kıssanın bizatihi kendisi için anlatıldığı sanılırdı. Oysa defalarca belirttiğimiz gibi, Kur'ân kıssaları dinî maksatları ortaya koymak için nakledilirler.

Olayların sadece ders verici noktalarına değinerek, kronolojik silsileyi bir yana bırakmaya eş-Şu'arâ' sûresini örnek verebiliriz. Burada sırasıyla Mûsâ, İbrâhîm, Nûh, Hûd, Sâlih, Lût ve Şu'ayb (onlara salat ve selam olsun) kıssaları anlatılır. Gördüğümüz gibi tarihî silsile altüst edilmiştir. Bunun kasdî olarak yapıldığı da bellidir. Zira Kur'ânın başka yerlerinde İbrâhîm ile Lût keza Mûsâ ile Şu'ayb peygamberlerin görüştükları bildirilmektedir. Yahut Hz. Mûsâ'nın Hz. İbrâhîm'den, Hz. İbrâhîm'in ise Hz. Nûh'tan sonra yaşamış olduğu, çeşitli ayetlerde tasrih edilmektedir. Peygamber kıssalarını nakleden, hemen her sûre için durum aynıdır.

Bundan başka, bir tek konunun, kendi içindeki zaman silsilesinin kasden bozulduğu, lüzumsuz ayrıntılara yer verilmediği görülür. Tâhâ sûresindeki Mûsâ kıssası buna örnek verilebilir. Aşhâbu'l-Kehf kıssası da onların, Allahı bir tanıyarak müşrik kavimlerden ayrıldıklarını bildirmekle başlar. Fakat o kavim hangi topluluktur? Hangi ülkede otururdu? Bu gençler kaç kişiydi? İsimleri nelerdir? gibi çeşitli sorular cevapsız kalmaktadır. Tarihî anlatım, bunların belirtilmesini gerektirirdi. Fakat bunlar bildirilseydi, dinî gaye gölgede kalırdı. Okuyucunun düşüncesi, öğrenmeği merak ettiği tarihî ayrıntılara kayar, alması amaçlanan dersten uzaklaşırdı.

Kur'ân-ı Kerim kıssalarının hakim vasfı budur. Fakat bazan dinî gaye, kıssanın nisbeten geniş olarak, ayrıntılarıyla verilmesini gerektirebilir. Kur'ânın uzun sûrelerinden (13,5 sayfa) Yûsuf sûresinin hemen hemen tamamını kapsayan Hz. Yûsuf kıssası, oldukça teferruatlı olarak anlatılmıştır. Çünkü Hz. Muhammedin nübüvvetini isbat etmek dinî amacı, bunu gerektiriyordu. Böylece daha önce ne onun, ne de kavminin bilmediği (Yûsuf, 102) birtakım olaylar, inceden inceye açığa çıkarılmakla, bunların ancak Allah katından gelebileceği belirtilmek isteniyordu. Ayrıca, tarihî bir

hadise üzerine bina edilen bir sapıklık söz konusu olduğunda da, Kur'ânın ayrıntılara girdiğini görürüz. Meryem'in Âli 'İmrân sûresindeki kıssası ile, Hz. İsa'nın Meryem sûresindeki doğum kıssaları gibi. Bundan maksat, bilhassa hristiyanların Tanrılık ve peygamberlik esaslarındaki sapık inançlarını düzeltmektir.

3 — Kıssaların özelliklerinden üçüncüsü, kıssanın arasına, birtakım dîni irşad ve tevcihlerin serpiştirilmesidir. Bunlar kıssanın siyakında, önünde, sonunda veya ortasında bulunabilir. Kur'ân, muhatabını, bütün düşüncesiyle kıssadaki olayların içine dalıp gitmeye bırakmaz. Arada bir kıssadan maksadın ne olduğuna dikkati çeker; muhatabın bizzat kendisinin de ilgili olduğunu, Allahın gözetimi altında bulunduğunu hatırlatır. Zaten Kur'ânda sırf ahkâm-dan, sırf ibadetlerden, sırf tarihî olaylardan, sırf uhrevî hayattan vb. bahseden ayrı ayrı bölümlerin bulunmayışının hikmetlerinden biri de, bu zikrolunan gayedir. Kur'ân kıssa anlatırken hüküm ve kanun bildirir, hüküm bildirirken Allahın gözetimi, ibadet yahut uhrevî hayatla ilgi kurar. Allahın, sayısız mahluklarından oluşan mükevvenattaki tasarrufları ayrı ayrıdır. Kur'ân, «Her an bir işte» olan Âlemlerin Rabbinin mükevvenatıyla konuşmasını ve ondaki tasarruflarını sergilemektedir. (Tabir mahzurlu görülmezse, anlatmaya çalışıyoruz ki Kur'ân, beşerî bir teoloji kitabı değil, ilâhî bir antropolojidir). Öte yandan tek tek insan olarak bizim de ferdi hayatımız (karışık değil) karmaşıktır (complexe). Kendimize hakim iken ve bütünlüğümüzü tamamen korurken, bazan ardarda parça parça meselelerle ilgileniriz. Böylece, objede bir dağınıklık görülür. Fakat burada önemli olan, süjenin durumudur ve süjede de dağınıklık değil, bütünlük vardır. Ayrı ayrı durumlar hakkında, onların gerektirdiği ayrı ayrı tasarruflarda bulunmuştur, o kadar. Dolayısıyla Kur'ân, ilgili olduğu her iki tarafın da özellikleriyle, yani bir taraftan, Kur'ânda konuşan ve Kur'ânla kâinatı konuşuran Rabbu'l-âlemîn ile, öbür taraftan, Kur'ânın kendisine öğretildiği muhatap insanın özellikleriyle (Rahmân, Kur'ânı bildirdi, insanı yarattı, ona beyanı öğretti (er-Rahmân, 1-4) tam bir uyum içindedir. Dolayısıyla Kur'ânda - insanda olduğu gibi - **analytique** (analitik) bütünlük ve birlik değil, **synthétique** (sentetik) bütünlük ve birlik vardır (13). Beşerî hayatın karmaşıklığı, ayrı ayrı tarafları aynı

(13) Bu dolambaçlı ifadelerden ve özellikle,-ya Türkçemin ya da Türkçemizin bu alandaki yetersizliğinden,- kullanmak zorunda kaldığım yabancı kelimelerden dolayı özür diliyorum.

(denilebilecek kadar yakın) anlarda içiçe bulunduran organik bütünlüğü, Kur'ânla uyum halindedir. Şu halde Kur'ânda parça değil, hayat vardır; matlûb olan da budur.

Şimdi bu üçüncü özelliğe misal verelim. Tâhâ sûresinde, Allah Taalâ Mûsâ ile Hârûn'a, Firavuna gidip onu uyarmak görevini verdiğini bildirir. Mûsâ Firavunla konuşup delil getirmektedir (Tâhâ, 44 vd.) Fakat bir de bakıyoruz ki, 52'nci ayetle kıssa, ilahî kudret ve inâmı hatırlatan bir mev'izeye dönüşmüş, hatta Mûsâ-Firavun konuşması kesilmiş ve Allah Taalâ sözü alarak bütün insanlığa hitaben : «Sizi topraktan yarattık, yine ona döndüreceğiz, sonra sizi yine ondan çıkaracağız» (Tâhâ, 55) buyurmaktadır. Müteakiben Mûsâ ile Firavunun kıssası, kaldığı yerden devam ettirilir. el-Kehf sûresinde Aşhâbu'l-Kehf'in kıssası anlatılınken Ulûhiyet, birden Hz. Peygambere hitab eder : «Hiçbir şey hakkında - Allahın dilemesine ismarlamaksızın «yarın, elbette şöyle şöyle yapacağım» deme.» (23-24). Sonra kıssa, bırakıldığı yerden devam ettirilir. Hûd sûresinde Hz. Nûh'un kavmiyle olan durumu ve konuşmaları nakledilirken, hitap birden Hz. Muhammede (salat ve selam ona olsun) yöneltilerek : «Sana, «Kur'ânı kendiliğinden uydurdu» derler, de ki : «Uydurdumsa suçu bana aittir; oysa ben sizin işlediğiniz günahlardan uzağım» (35) buyurulur ve müteakiben kıssa, kesildiği yerden devam eder.

Kıssalardaki sanat özellikleri

Kıssaların dinî gayeler için serdedilmesi, anlatımlarında sanat güzelliklerinin ortaya çıkmasına engel olmaz. Bu sanat güzellikleri, şu üç özelliği arzeder : Kıssaların girizgâhlarının bulunması ve bundaki çeşitlilik, temsîlî anlatım, tasvîrî arz metodu.

1 — Bilindiği gibi kıssanın en can alıcı noktası, baş kısmıdır. Bu kısım okuyucusunu öylesine sarmalıdır ki, onu okumamazlık edemesin. Bu hikmete binaen olmalı, Kur'ân kıssası çokça, kıssadaki en çarpıcı tabloyu sahneleyerek başlar. Muhatabın dikkati celbolunduktan sonra, öteki manzaralar peşpeşe getirilir. Hatta bazan başa alınan bu girizgâh, olayların zincirinde, mantıkça sonra gelmesi beklenen bir halka olabilir; lakin Kur'ânın üstün üslubu, bilerek yaptığı ihmalî telafi eder ve onu herhangi bir münasebetle, kıssanın içine güzelce yerleştirir.

Mesela, Tâhâ sûresinde Hz. Mûsâ kıssası başlarken, önce şu tablo gösteriliyor : Issız bir çöl... Kış gecesi... Karanlık ve soğuk...

Garip bir adam, çoluk çocuğuyla bitkin bir halde ilerliyor. Üstelik bu yabancı, yolu da yitirmiştir. En büyük ihtiyacı ışık, ısı ve yolu bulmak olan bitkin yolcu, birden uzakta bir ışık farkeder; içinde, bütün özlemlerinin bir anda gerçekleşeceğine dair ümit parıltıları uçuşmaya başlar. Isınmak için ateş, görmek için ışık derdinde olan ve Mısır yolunu bulmaya çalışan bu zavallı bitkin yolcu, tam bu sırada rahmet barmağını, Nurlar Nûrunu ve tek dosdoğru yolu bulacağından, bu tablo, Hz. Mûsâ'nın hayatındaki en çarpıcı tablodur. Burada kıssa böyle başlar. Fakat muhatap, bu işin başını bilmemektedir. Biz muhataplar, Mûsâ'yı izleyelim : Mûsâ ateşin yanına yalnız olarak gider, kutlu vadideki ağaçtan ilâhî nidaya muhatap olur, kendisine risalet verilir ve Firavuna gitmesi emredilir. Mûsâ, bu işin sorumluluğunu yüklenmekten ve Firavuna gitmekten çekindiğini söyler ve işte bu münasebetle Allah, onu doğumundan beri inayetine mazhar ettiğini, özel ihsan ve in'âmıyla yönlendirdiğini bildirerek, Mûsâ'nın doğum öncesinden doğumuna, ırmağa bırakılmasına ... geçilir. Hayat hikâyesinin özeti anlatılarak, kıssa içinde bir kıssa serd olunur. (Bir zamandan beri, bu usulün en yeni hikâye ve temsil yazma metodu olduğu söyleniyor).

Fakat bu birinci giriş şekli, her zaman tercih olunamaz. Belağat ve tesir, bazan başka türlü girizgâhları gerektirebilir. Mesela kıssadaki ibret verici yerlerin en önemlisi çekilip alınır, bir hülasa haline sokulur, kıssa bununla başlatılır. Aşhâbu'l-Kehf kıssası, onların «Rab'lerinden doğru yolu dileyerek mağaraya sığınmaları ve diriltilmeleri» olayı ile başlatılır. Bu girişten sonra, onların mağaraya girmeden önceki durumları, yeniden ele alınarak anlatılır.

Kısza bazan, onda bildirilecek olayların hikmetini ve sebebini ortaya çıkaran ifadelerle başlatılır. Böylece, haberin önemi, daha başlangıçta okuyucunun malumu olarak kıssanın ayrıntılarına geçilir. Mesela el-Kaşâş sûresinin başında bu durum görülür : «Firavun yer yüzünde büyükmeye başladı; Biz Azîmuşşân ise, memlekette güçsüz kalmışlara ihsan etmek, onları önderler ve yer yüzüne varisler kılmak istiyorduk» (özet olarak) buyrulur, sonra kıssaya geçilir.

2 — Temsilî anlatım. Bundan kasdımız seyirciye veya hayali ile temaşa eden muhataba, önemli sahneleri gösterip, bunlar arasındaki haliyle düşünülebiyecek olan bağlantıları, muhayyileye bırakmaktır. Bilindiği gibi, kıssanın canlı temsilî üslûpla anlatılması

istenildiğinde, düşüncenin ve hayalin, kendiliğinden tasavvur edebileceği birtakım olayların atlanıp geçilmesi gerekir. Bu önemsiz ayrıntılara ihtiyaç olmak şöyle dursun; muhatabın, onlarla uğraştırılması halinde, kıssa canlılığını ve sanat gücünü de yitirir. Konuları ne olursa olsun, Kur'ândaki bütün kıssalar, anılan özelliğe sahiptirler. Mesela, yine Tâhâ sûresindeki Hz. Mûsâ ile Firavun kıssasına bakalım. Allah, Hz. Mûsâ ile Hz. Hârûm'a, Firavuna gitmelerini emreder ve kendilerine teminat verir. Hemen sonra bu sahne kapanır. Birden bakarız ki, Mûsâ ile Firavun karşı karşıya konuşup tartışıyorlar (Tâhâ, 46 vd.). Halbuki bu iki sahne arasında Mûsâ'nın Mısır'a gitmeye azmetmesi, yola çıkış, yolculuğun nasıl cereyan ettiği, Firavunun huzuruna çıkma imkânlarının araştırılıp bulunması ve ona İslâm davetini duyurması gibi halkalar vardır ki, hayal bunları tasavvur edebileceği için, muhataba veya seyirciye onları göstermekte bir sanat inceliği yoktur. Yûsuf kıssasında, hapisten çıkan şahıs, Firavunun rüyası üzerine, hemen kendisinin gönderilmesini ister : «O iki delikanlıdan kurtulmanı nice zaman sonra hatırladı ve dedi ki : «Ben size onun tabirini haber veririm, hemen beni gönderin. «Yûsuf, ey doğru sözlü! Bize şunun tabirini yap (...)» (Yûsuf, 45-46). Görüldüğü gibi, onun, gönderilmesini isteyişinin hemen peşinden Yûsuf'un karşısında ona hitab ettiğini görüyoruz. Halbuki bu arada şunlar geçilmiştir : «Beni Yûsuf'a gönderin, ondan rüyanın tabirini öğreneyim. Onlar da onu yolladılar, izin alarak zindana girdi ve dedi ki : «Yûsuf, ey doğru sözlü!».

3 — Tasvîrî anlatım. Kur'ân üslûbunda kıssalar, tarihî hikâyeler tarzında, vak'aların sıralanmasıyla, kuru bir ifade ile anlatılmaz. Anlatımdaki canlılık ve hareket o kadar güçlüdür ki muhatab, onların nakledilen olaylar yığını değil, karşısında geçen ve devam eden hadiseler olduğunu sanır. Kendisini bu tarihî şahsiyetlerden ayıran zamanın hükmü kalkmışçasına onların yanına gittiğini, veya onların kendisinin karşısına geldiklerini görür; okuyucu değil de seyirci durumuna girer. Kur'ânın bütün kıssaları, bu özelliği az çok gösterir. Seyyid Kutub'un «Kur'ânda Edebî Tasvir» kitabında bu özellik, nüanslarıyla ve örnekleriyle ayrıntılı olarak açıklanmaktadır. Sadece bir misal verelim :

وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ

رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

«Hani İbrahim, Beyt'in temellerini İsmail ile birlikte yükseltiyor(du) : «Ey Rabbimiz, bizden kabul buyur; şüphesiz hakkıyla İştien ve Bilen Sensin» (el-Bakara, 127).

Bu olay, uzak bir mazide cereyan etmiş olduğu halde ayette, «yükseltme» işi, **muzari** (şimdiki zaman) ile (**يرفع**) bildirilmiş, böylece o sahne şimdiki zamana getirilmiştir; halbuki normal olarak mazi fiil ile **رفع** şeklinde olmalıydı. Muzari fiil getirilmekle, adeta bir «tayı-ı zaman»la, zamanın hükmü kalkıyor, onları inşaat işinde çalışırken görüyoruz. Ve birden onların : «Ey Rabbimiz, bizden kabul buyur (...)» diye dua ettiklerini görüp işitiyoruz. Yaptıkları işten sonra dualarına geçilirken «Temelleri yükseltirken şöyle dediler : «Rabbimiz, (...)» denilseydi, yani sadece «şöyle dediler» kısmı ilâve edilseydi tasvir eksik kalır, hikâye şekli alırdı. Fakat Kur'ân hikâye etmez, hayat ve hareket dolu olarak tasvir eder. Öte yandan ayet, **haber** sigası olan «**iz**» ile başlayan bir hikâye izlenimi verdiğinden biz, haberin sonunu beklerken, ifade hemen Hz. İbrahim ile Hz. İsmail'i gözlerimizle görmüşüzcasına karşımıza getirir. Ayette «temellerini (...) yükseltiyordu» geçiyor. Temel yükseltilmez, «Temeller üzerine bina edilir»; fakat anlatıma hareket vermek için, mecaza gidilerek «temellerin yükseldiğini» görüyoruz.

Kur'ân-ı Kerim'in edebî i'caz unsurlarından birini teşkil eden kıssaların, şimdiye kadar yapılanlara ilave olarak, fazlasıyla tetkike değer olduğunu belirtmek gerekir. Yazımızın gayesi de, istiadatlı olanlarda, bu inceleme arzusunun uyandırmasıdır.